

עוד בענין תלמוד תורה בהרהור: ע' פני יהושע ברכות טו: שו"ע הגר"ז הל' ת"ת ב, יב; בהגר"א או"ח מז; חיי אדם י, ד ב'נשמת אדם; שו"ת מהרש"ם ח"ב לה; ציונים לתורה ט; מגדים חדשים ברכות טו.

*

'הקורא את המגילה למפרע לא יצא'. אמר רבי ישראל בעל שם טוב: הקורא את המגילה למפרע – פירוש שסובר כי אז היה הנס ולא עתה, לא יצא (דברי שלום פר' בא דף לג ע"ג). ושמעתי שזה נרמזו בילפותא עצמה; 'זוכרים ונעשים', מה נעשים – עכשיו, אף זוכרים – להיות הנס כאילו נעשה עכשיו.

*

'שמעון הפקולי' – (ערש"י). 'הנה רו"ל דרשו גבי קרא דכתיב פקו פליליה כי המתבטל מן התורה הולך לגיהנם, ואם יש לו מצוה שזוכה בעבורה – אפיק לה משם, וזה 'שמעון הפקולי' דאפיק ליה מגיהנם' (פרי עץ חיים שער הכוונות אמן פ"ג. וכ"ה בזהר חדש (רות פד:) גבי 'נחום הפקולי' שהוציא לאביו מדינה של גיהנם, ע"ש סיפור המעשה).

*

'ומה ראו לומר רפואה בשמינית' – אמר רבי אחא: מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית' –
'הענין בזה יש לבאר במשל למי שיש לו צורך גדול למלך, ורואה אדם חשוב אחד שיש לו גם כן צורך הזה, הוא סומך בעצמו ליכנס ביחד בבקשתו עם החשוב הזה, שעמו יחד בטח יענה גם אותו. כן מפני חשיבות המילה דרגא תמינאה שצריכה רפואה, קבעו ברכת רפואה בשמינית שכל הצריכים רפואה יושעו גם כן.
וזה גם כן ענין 'שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא' – כי הש"ק הוא חשוב מאד אצל השי"ת להנחיל בו מנוחה ועונג לעמו ישראל, וכל דינין מתעברין מיניה, וממילא רפואה קרובה לבוא'.
(מתוך אמרי אמת פר' לך עמ' 12)

דף יח

'מסתברא עבודה והודאה חדא מילתא היא'. רש"י מפרש שגם ההודאה עבודה היא. ועוד יש לפרש שאף העבודה הודאה היא מפני הוידוי שעל הקרבנות (ע' מהרש"א), כי הוידוי וההודאה קרובים הם וענינם אחד, כנאמר בעקן 'ותן לו תודה' כלומר התוודה, וכמו שדרשו על 'טוב להודות' – טוב להתוודות. וכן הנוסח בפיוט העבודה 'נופלים על פניהם ומודים' כלומר מתודים, וכיו"ב. וזה ענין הכריעה במודים, המורה על הכנעה ושפלות עצמית, לומר בשר ודם אני וכולי חטא ופשע וכל הניתן לי בחסד ולא בזכות ולפיכך חייב אני להודות לך.
ונראה שכן פירש הרמב"ם, שהרי כתב (ריש הלכות תפילה) ששלש ברכות אחרונות – הודיה. וצריך באור הלא רק ברכה אחת

מהן היא ברכת הודאה [ובגמרא (ברכות לד.) לא אמרו אלא 'דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו', ובטור או"ח (ק"ב) כתב 'שמשבחו והולך לו'], ובשלמא ברכת 'שים שלום' יש בה הודאה גדולה 'כי באור פניך נתת לנו...' – דבר שאין כיוצא בו בכל שאר הברכות שבתפילה [אלא שמבקשים על שלום משום ברכת כהנים שמקומה שם, כמו שאמרו בגמרא], אבל ברכת 'רצה' מה ענינה להודאה – אך נראה שמקורו בגמרא דידן שעבודה והודאה חדא מילתא היא, ומפרש שגם העבודה ענין הודאה היא. ואף כי בנוסח 'שלום רב' שנהגו באשכנז בערבית אין בו הודאה, נראה מסתימת דברי הרמב"ם (בסוף ספר אהבה) שלא היה זה הנוסח המקובל אצלם אלא אומרים כבשחרית, וכן מנהג התימנים ושאר קהילות.

'מלה בסלע משתוקא בתרין'. ע' צרור החיים (לר"ח ליברון עמ' 9 – בשם הרה"ק מאפטא); עיונים בדברי חז"ל ובלשונם (לר"ח ארנטרוי) עמ' צ.

'זכור יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור – בפה'. משמע שסתם זכירה היא בלב אלא שנלמד מיתור המקרא להזכיר בפה [נראה ששתי משמעויות לפועל זה; זכירה והזכרה, ויתור הכתוב מלמדנו דהיינו הזכרה]. ונראה בפשטות שאם אמר בפה ללא זכירת הלב, אין זו זכירה [וגם לא הזכרה לעצמו, שכיון שלא זכר הרי לא הזכיר], ולפי זה האומר יציאת מצרים ולא כיוון לבו למה שאומר – לא יצא.

'אבל קורין אותה ללועזות בלעז... גיפטיית לגיפטים עברית לעברים עילמית לעילמים...' מרש"י ומהרמב"ם משמע שהלועזות יוצאים בלעז גם אם מבינים בלשון הקדש. ואולם דעת הרמב"ן שלא התירו ללועזות אלא כשאננם מבינים לשון הקדש [שכן היא משמעות 'לועזות' – אנשים שאינם מבינים אלא לעז. וע"ע רש"י] אבל בלאו הכי לא, לפי שבעצם אין כתיבה זו כשרה אלא משום פרסומי ניסא התירו חכמים ללועזות שישמעו בלשון שמבינים. [והר"ן נקט כדבריו רק בשיטת רשב"ג (לעיל ח), שלא התירו בכל הספרים אלא בלשון הקדש וביוונית, וכיון שלשון אחרת אין כשרה בעצם, ודאי לא הקילו ללועזות אלא כשאי אפשר להם בלשון הקדש, אבל לחכמים שהספרים נכתבים בכל לשון הרי בעצם כל לשון כשרה לכתיבת ספרים, אך משום כתיבתם וכלשונם הצריכו במגילה לשון הקדש, הלכך כשהתירו ללועזות התירו בכל אופן, אף אם מבינים בלשון הקדש].

'זהא קתני יוונית ליוונים אין לכולי עלמא לא'. כמו 'יוונית ליוונים, ליוונים אין...'. (ונראה שאין צריך להגיה, כי מצינו כן בהרבה מקומות, מלה אחת המשמשת לפנים ולאחור כאחד – ע' במצוין ביזמא נב).

'מתקיף לה רבינא, אטו אנן האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן...' מכאן כתב הר"ן לשמוע שאם טעה ולא הזכיר תיבה אחת לא יצא ידי חובתו, שאם לא נאמר כן, מה ההוכחה מ'האחשתרנים בני הרמכים' הלא אפשר לדחות שהרי זה כאילו לא הזכרנום כלל – אלא משמע שאם לא הזכירם לא יצא (וכן כתב הרשב"א בתשובה תסו ועוד). וכן הוא הדין אם טעה בקריאת תיבה אחת בענין ששינה מהלשון והענין – כאילו לא קראה (ר"ן). וע' פסקי ריא"ו; מגן אברהם תרצ סק"ד. וע"ע פרטים בשינויי הלשון או הענין במשנ"ב קמב סק"ד).

הרש"ש כתב לפרש על פי פשוטו שהם תוארים לרצים ולרוכבים; אחשתרנים – על שם מדינתם או עירם, 'ואינו רחוק לומר שזהו אסטרון אשר במלכות רוסיא'. רמכים – הוא כינוי משפחתם כמו הרכבים (בירמיה לה). ומצינו שם 'רמך' למין פרד ידוע (בכלאים ח), ואפשר לומר שנקרא כן על שם בקיאותם ברכיבה על אותו פרד.

ויש מפרשים 'אחשתרנים בני הרמכים' – מין גמלים המצויים בפרס, בעלי שתי חטוטרות ושמונה רגלים, והם קלי המרוץ ביותר (כן הביא ריעב"ץ ממה שראה בדברי כותבי חדושי המדינות). ויתכן שזה שאמרו 'לא ידעינן' היינו מפני אפשרויות הפירוש השונות. אך יש לעיין כשאדם מסופק בפירוש הכתוב אם כך או כך, האם נחשב זה כאינו מבין. ונפקא מינה לשמיעת לועזות בלעז. וכן נפ"מ במה שכתבו פוסקים שאין יוצאים ידי חובת ברכות וכד' בשמיעה אם אינו מבין מה ששומע (ע' או"ח קצג, א. וע"ע שו"ע הגר"ו קפה, א).

לא הווי ידעי רבנן מאי סירוגין (וכל הענין). ע' במובא בראש השנה כו.

(ע"ב) 'השמיט בה הקורא פסוק אחד לא יאמר אקרא את כולה ואח"כ אקרא אותו פסוק אלא קורא מאותו פסוק ואילך'. הוא הדין אפילו השמיט תיבה אחת, צריך לחזור מאותה תיבה ואילך, אלא נקט 'פסוק' לרבותא, שאף על פי שעומד בפני עצמו אי אפשר לקוראו אחר כך, וכל שכן תיבה שאינה ענין העומד לעצמו.

וכן בסיפא; בנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקראו חציה, אף על פי שכל חצי וחצי עומד בפני עצמו, צריך לקרוא מתחילה ועד סוף כסדר (ר"ן).

זלא ידע לאהדורי סברא. יש מפרשים שאינו יודע להסביר את מה שקורא במגילה (עפ"י ר"א מן החר). והרשב"ם (בפסחים קכ): כתב, כגון ששואלים אותו היכן הנחת כלי זה ואינו יודע לענות.

זאפילו למאן דאמר מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כולה. ואף על פי שאמרו לעיל שאם חסרה במקצתה כשרה, יש לחלק בין חסרון שבאמצעה, שאינה נראית כספר חסר אלא כספר מלא שיש בו טעויות [והקלו במגילה כיון שנקראת 'אגרת' שאין מדקדקים בה לפסלה בכך], ובין חסרון שבתחילה או בסופה, כגון זו שחסרה מתחילה ועד 'איש יהודי', שאינה כספר שלם אלא כחסר (עפ"י רשב"א. וע' רעק"א).

והרא"ש כתב שזה שאמרו 'צריכה שתהא כתובה כולה' היינו לכתחילה אבל בדיעבד כשרה כל שלא החסיר רובה. ומבוארת דעתו שאפילו החסיר בתחילת המגילה כשר. וכן נקט הטור והב"ח. ואולם השלחן-ערוך והרמ"א נקטו כדברי הרשב"א. ועוד הוסיף הרמ"א להחמיר כדעת הארחות-חיים (וכן מובא במאירי) שאם החסיר ענין שלם אפילו באמצעה פסול. וברשב"א וברא"ש משמע שנקטו בפשוט שכשר.

אלא דמנחה מגילה קמיה וקרי לה מינה פסוקא פסוקא וכתב לה. בשו"ת שב יעקב (מט) כתב שהנשבע בכתב אין שבועתו חלה, משום שכתביה לאו כדיבור דמי, והוכיח זאת מסוגיתנו, מכך שאמרו שמונחת לפניו מגילה וקורא וכותב – משמע שבכתיבת המגילה לבדה אינו יוצא ידי חובת קריאת מגילה.

וכתב הגרעק"א לדחות שאף על פי שכתביה כדיבור הלא צריך לקרוא המגילה מתוך הכתב דוקא, והרי כשכותבה, גם אם נחשיבנו כקורא הרי אינו קורא מתוך הכתב. ואף על פי שמתחילה ראה כל פסוק בתוך המגילה הכתובה והרהר בו, מכל מקום בשעה שכותב הריהו כקורא על פה ולא יצא [וכאילו ראה פסוק בתוך המגילה והרהר בו ואחר כך קראו בעל פה שפשוט שלא יצא ידי חובתו].

כיוצא בזה כתב הטורי-אבן (יט): שאף לדעת האומר הרהור כדיבור, אין יוצא בהרהור במגילה משום שאין זה מתוך הספר. ואולם אם קורא מתוך המגילה בהרהור – יוצא לדעה זו.

עוד הוכיח השב-יעקב מתחילת הסוגיא שכתובה אינה כדיבור, ממה שאמרו 'היכי דמי אי דקא מסדר פסוקא פסוקא וכתב לה...' - ופרש"י 'קמסדר פסוקא - על פה...', ואם איתא שכתובה כדיבור דמי, לשם מה צריך לסדר מתחילה הלא די בכתובה לבד. [וכאן אין לדחות כנ"ל, שהרי לפי הסלקא-דעתין אין צורך לקרוא מתוך הכתב דוקא].

וגם ראייה זו כתב הגרעק"א לדחות, כיון שלכתחילה צריך להשמיע לאזניו [ולדעת רבי יוסי (ע' להלן)] כל שלא השמיע לאזנו לא יצא אף דיעבד], לכך נקט הש"ס האופן המועיל לכל הדעות, שמוציא בפיו ושומע, שהרי גם אם נחשיב כתיבה כדיבור אין כאן שמיעת האוזן. (עוד יש לדחות כיון שיש תיבות שהכתיב שונה מהקרי, כגון 'באמרם - כאמרם', אם לא היה קורא בפה נראה שלא יצא בכתובה, שהרי זה כאילו אמר בפיו את הכתיב).

'סם - סמא' - ארס (הערוך). מתכת בעלת ברק כסף. תרכובותיה מכילות רעל חריף.
'קומוס - קומא'. רש"י ר"ח והערוך פרשו: שרף האילן. והרמב"ם (בתשובה קלו) כתב שהקומוס נעשה מחלודת הברזל.
'קנקנתוס' ('קלקנתוס') - פרש הרמב"ם (שם): גפרית הברזל. (יש סבורים שהוא החומר הנקרא 'ויטריאול' - גפרת נחושת. וי"א תחמוצת חלודת הברזל).

בדיני שרטוט - ע' במובא בסוטה יז גטין ו ומנחות לב.

*

'לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאטיה במטאטא השמד, היינו שהש"י יבטל מעשי ידיו לבלתי ישאר מהם רושם, עד דשמעי לאמתא דבי רבי דהוות דאמרה שקולי טאטיא וטאטי ביתה - היינו, הביאו להם ראייה בכדי שיבינו מחודש אדר המוכן לזה היינו למחייט עמלק, ונאמר כי יד על כס י-ה, ונאמר תמחה את זכר עמלק מתחת השמים - היינו, ראו איך הש"י בעצמו מקוה על זה. ולכן סיום המאמר במסכת הזאת הוא במאמר הזה 'וטאטאטיה...' כי מכאן מדבר במחייט עמלק, ובראש השנה (כה): הסיום בלא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך... - היינו, איזו מדה היא שמצמחת ישועה ללא זכות נגד מדת הדין, עד דאמר ליה ההוא טייעא שקולא יהבך ושדי אנגמלאי - כי גמול היא בריה שאין לייחס חיים שלה בשורשה ועל כך שמה גורם: גם לי' - כלומר, ראו כי הש"י מחיה גם אותי, כידוע שכל בריה היא נבראת כנגד מדה מהש"י, ועל זה נבראת בריה זו, לראות איך הש"י יכול לוותר ברוב רחמים, וטייעא' רומז גם כן על ישמעאל, שאמר אברהם אבינו ע"ה לו ישמעאל יחיה לפניך, אף שמצדו אין יחוס לחיים שלו, ואמר לו הקב"ה והרביתי אתו. לכן בראש השנה הסיום בזה, שהוא נגד חודש אלול שקודם ר"ה, הרומוז לרב חסד (מי השלוח לקוטי הש"ס).

דף יט

'אם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו ואם לאו קורא עמהן.' יש מי שמדייק מלשון זו כדעת הראב"ד (בהשגותיו על המאור) שצריך להישאר באותו מקום שקוראים שם, וכגון בן עיר שהלך לכרך ונתחייב לקרוא